Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_044; ***13.*** Угода між Урядом України і Урядом Румунії про спрощений порядок перетинання спільного державного кордону громадянами, які проживають у прикордонних районах і повітах від 29.03.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=642_051; ***14.*** Украина не намерена делать какие-либо уступки в территориальном вопросе // Голос України. – 1995. – 19 грудня; ***15.*** După dezgheţarea relaţiilor cu Rusia, România si Ucraina au ajuns reconciliere privind Tratatul de frontiera // Curentul. – 2003. – 14 iunie.

Sergii Bostan

Legal Frameworks of Ukrainian-Romanian Interstate Relations

The article analyzes legal frameworks of the Ukrainian-Romanian interstate relations. The author noted that they develop cooperation of both countries in the military-political, social-economic, cultural and other spheres on the basis of existing bilateral and multilateral agreements. These agreements meet all standards of the international law and witness the desire of both countries to extent the cooperation and to work together towards the formation and active development of the safe haven, mutual respect and prosperity within the Black Sea region where both countries can become leaders and guarantors of these obligations.

Key words: Ukraine, Romania, Ukrainian-Romanian relations, legal framework, state border, government, history, foreign policy.

УДК: 321(477)

© Олена Буз
(м. Чернівці)

ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ УКРАЇНИ В ПЕРЕХІДНИЙ ПЕРІОД

У статті досліджується стан політичного режиму в Україні після здобуття незалежності. Детально проаналізовано чотири основні перехідні стадії політичного режиму та їх послідовність. Також для розуміння особливостей переходу до демократії в Україні, з'ясовується, за яких внутрішніх і зовнішніх умов та як саме відбувається трансформація, яким є суспільне середовище, в якому формується нова політична система. Перехідний період в Україні повинен стати в першу чергу процесом становлення громадянського суспільства зі складною структурою громадських об'єднань і асоціацій, процесом формування демократичної політичної свідомості і демократичної політичної культури, та не обмежуватися лише подоланням економічної чи фінансової кризи.

Ключові слова: *політичний режим, неототалітаризм, демократія, абдикація, легітимність влади, політична еліта.*

Як і все суспільство, політична система України після здобуття незалежності переживала і продовжує переживати складні часи. Період від початку нового державотворення і до перших років після 2000 року прийнято називати перехідним, на протязі якого почав формуватися політичний режим нового зразка. Було зруйновано струхлявілу за 70 років тоталітарну систему, зроблено істотні кроки в напрямі демократії. Але і підвалини старих порядків в цей час ще не трансформовано в такі, щоб на них уже ніколи не могла відродитися «партія-держава» комуністичного зразка, і цеглини зі старих стін, образно кажучи, всюди ще валялися під ногами, спонукаючи тих, хто в цьому зацікавлений, збирати їх задля відбудови того, що розвалилося і зникло в ході «всесоюзної» перебудови та українського державотворення. Ліквідація старих інститутів не супроводжувалася достатньо енергійним створенням нових – із таким твердженням згоден майже кожен, хто намагається проаналізувати стан української політики. Навіть міжнародні організації відзначають, що процес утвердження правової демократичної держави в Україні йшов надто повільно. Парламентська Асамблея Ради Європи стверджувала, що влада в нашій державі мало піклувалася про те, щоб у суспільстві запанувало верховенство закону, щоб права особи були надійно захищені, а державні засоби інформації були нейтральними та не використовувалися владою з метою продовження своїх повноважень [3, с.10]. Що ж чекає нашу державу найближчим часом і в якому суспільстві ми живемо? Як можна назвати політичний режим, що утвердився в зазначений період в країні?

Одні автори стверджують, що в Україні домінував анархічно-охлократичний режим, свідченням чому була протидія наведенню елементарного порядку в усіх сферах та на всіх рівнях суспільного життя і «розквіт» криміналітету. В анархії була зацікавлена сама влада, яка «жила за рахунок розпаду» і не думала про завтрашній день [1, с.28].

На думку інших, пояснити владні відносини в Україні можна тільки за допомогою концепції «неототалітаризму» як панівного тут режиму. Володимир Полохало, який уже протягом кількох років обстоює такий погляд, вважає, що завдання дослідників посткомунізму полягає у відповіді на два питання: «Чи можемо ми, осмислюючи факти, реальний перебіг подій, констатувати наявність бодай як-небудь сформованих рис посткомуністичного суспільства; чи можна теоретично вирізнити притаманні цьому розвиткові основні ознаки й особливості стосовно тих чи тих пострадянських країн і, отже, чи правомірно говорити про вже відносно усталені типи посткомунізму, що відрізняються один від одного? Чи навпаки, як стверджують деякі автори, ми й досі маємо справу з так званим перехідним періодом, – невиразним за змістом і непередбачуваним за політичними наслідками?» [4, с.12]. Позитивна відповідь на перше запитання і негативна на друге –

єдино правильний, на думку дослідника, підхід, що забезпечить «теоретичний прорив» в осмисленні посткомуністичної дійсності [4, с.13].

Головні аргументи на користь такого підходу – наявність типових рис, які вирізняють сучасні пострадянські суспільства [4, с.13] і загалом свідчать, що, йдучи нібито шляхом демократизації, ці суспільства не змогли подолати домінування в політиці й економіці номенклатурно-корпоративних кланів, забезпечити відповідальність урядів перед громадянами, гарантувати права і свободи особи.

Перелічені характеристики не викликають заперечень. Вони справді були і залишаються до певної міри відображенням сучасної ситуації в Україні і в багатьох інших посткомуністичних країнах. Не зрозуміло лише, чому, на якій підставі їх потрібно розглядати саме як риси усталеного режиму, а не того ж таки переходу. Насправді, в рамках транзитології – галузі порівняльної політології, що займається вивченням переходів (і успішних, і невдалих, і завершених, і таких, що лише починаються), нагромаджено чимало методологічних узагальнень і фактичних даних про дуже виразні типи переходів, про те, коли вони досягають успіху, а коли – ні, і було б, на мій погляд, невиправданим проігнорувати увесь цей теоретичний багаж і не спробувати його використати для передбачення можливих політичних наслідків трансформаційного процесу в Україні.

Аксіомою є те, що Україна – посткомуністична держава. Усі посткомуністичні суспільства перебувають на різних стадіях посткомуністичної трансформації, інакше ми не говорили б про глибину та енергійність реформ як основний чинник, що створює відмінні умови життя громадян у країнах, що колись вийшли з однієї системи. Однак посткомунізм – не постіндустріалізм. Він не є «вища стадія» і не «новий ступінь розвитку» того режиму, що існував раніше. Трансформація відбувається як відступ від раніше сконструйованої системи, як спроба ще раз «на руїнах старого побудувати новий світ». Претензія, щоправда, не настільки наївна й утопічна, як та, яку мали більшовики. Цього разу «новий світ» – це добре знайомий старий світ, який довів свою перспективність і свою природність і до якого вертають «блудні діти» історії, спокушені лжепророками в попередні часи. Та все ж трансформація передбачає значну міру «соціальної інженерії» й імітації (зовсім не обов'язково – сліпої) суспільно-політичного устрою розвинених країн.

Хоча процес трансформації недемократичних режимів у демократичні в різних країнах проходить порізному, зі своїми проблемами та труднощами, успіхами та перешкодами, йому властиві певні спільні риси, які дозволяють визначити його сутність та виділити типи і стадії переходів, притаманні різним країнам.

На думку Ендрю Арато, переходом треба вважити такий спосіб заміни політичного режиму, який характеризується зламом інститутів попереднього режиму при збереженні правової неперервності. Інакше кажучи, перехід – це нереволюційний спосіб інституційної трансформації. А звідси і низка проблем, пов'язаних із трансформацією та заміною старих еліт новими, намагання перших втримати позиції та неоднакова спроможність відтіснити їх із цих позицій.

За загальним правилом, процес переходу має чотири послідовні стадії: (1) лібералізації недемократичного режиму; (2) переговорів і укладання угод; (3) прийняття рішень; (4) консолідації демократичних інститутів, звикання суспільства до нових політичних механізмів. У літературі, присвяченій перехідним суспільствам, існують деякі розбіжності у назвах етапів та у проведенні часових меж між ними. Проте загальний зміст залишається тим самим, що й дає змогу подати їх типи та стадії в узагальненому вигляді, посилаючись в основному на класифікації Д. Ростоу та А. Пшеворського [5, с.67].

Лібералізація недемократичного режиму – підготовча стадія і необхідна передумова переходу. Розгортання процесу лібералізації описують у такій послідовності. Делегітимізація влади, втрата нею авторитету і впливу призводить до наростання суперечностей і конфліктів у стані старої правлячої еліти. В еліті відбувається розкол на прихильників «твердої лінії», котрі виступають за збереження режиму і виведення його з кризи шляхом жорсткого регулювання суспільних відносин аж до застосування насильства, та прихильників «м'якої лінії», які розуміють, що реформування суспільства неминуче і що його треба починати з реформування самої політичної системи. Протягом певного часу між ними ведеться боротьба (відкрита і прихована) за вирішальні позиції у владних структурах. Після здобуття переваги над своїми суперниками прихильники «м'якої лінії» розпочинають лібералізацію режиму, яка включає в себе:

- послаблення контролю над засобами масової інформації;
- допущення діяльності неконтрольованих державою (неформальних) організацій;
- примирливе ставлення до страйків, мітингів та інших акцій масового протесту;
- проведення альтернативних виборів, якщо таких не було раніше, тощо.

На цій стадії пожвавлюється функціонування інститутів громадянського суспільства, розвивається правозахисний рух, з'являється незалежна преса, відбувається консолідація політичної еліти, формується відкрита політична опозиція.

На другій стадії стара еліта все ще відіграє провідну роль, але, через неухильне наростання кризових явищ і поглиблення процесу делегітимізації влади, йде на дедалі нові і нові поступки опозиції, яка вже виступає відкрито, але ще не узаконена. Стара еліта допускає конкуренцію у боротьбі за владу, погоджується на проведення демократичних або напівдемократичних виборів на основі нових виборчих законів, допускає формування багатопартійної системи. Створюються

умови для досягнення компромісу між старою і новою елітою та для реформування всієї політичної системи.

Нарешті, в результаті виборів або укладання спеціальних пактів до влади приходить політична опозиція, яка перебирає на себе ініціативу у здійсненні переходу до демократії. Тоді настає третя, вирішальна стадія – стадія прийняття рішень. Демократична опозиція, що прийшла до влади шляхом вільних і конкурентних виборів, приступає до здійснення важливих перетворень у політичній та економічній сферах: розбудови демократичної політичної системи в усіх її компонентах (структур державної влади, багатопартійної системи, правових норм, політичної свідомості і культури), проведення приватизації і створення ринкових відносин в економіці, розвитку громадянського суспільства тощо.

Важливим елементом цієї стадії є закріплення демократії через прийняття нових конституцій, які легітимізують демократичні перетворення, роблять їх більш усвідомленими і послідовними. Завдяки прийняттю демократичних конституцій установлюється нова політична система, здійснюється вибір ефективної форми державного правління, забезпечується збалансованість повноважень законодавчої і виконавчої влади та незалежного суду, створюються демократичні інститути і процедури, гарантуються права і свободи людини та громадянина, вирішуються питання державно-територіального устрою, етнонаціональних стосунків тощо.

Уже третя стадія переходу характеризується домінуванням демократичних процедур та інститутів, які, проте, ще не є стійкими. Четверта стадія консолідації демократії, на якій відбуваються звикання, адаптація суспільства до нових політичних механізмів, а також легітимізація нового демократичного режиму, завершує перехідний період. Зріла демократія встановлюється не відразу, а через одне-два покоління. Проте на етапі демократичної консолідації долається інституціональна криза, легітимізується влада, відновлюється ефективність політичної системи, зростає політична стабільність. Через те цей етап вважають завершальною стадією переходу.

Послідовність стадій посттоталітарної трансформації є приблизно однаковою в усіх країнах, але їх тривалість та інтенсивність великою мірою залежить від типу переходу, а тип визначається способом та швидкістю заміни старих еліт новими. Дослідники розрізняють два основних типи переходу, кожен з яких, своєю чергою, може розгортатися двома шляхами – більш і менш радикальним:

1. Розрив із минулим, коли відбувається заміна старих політичних еліт контр-елітами.

2. Перехід шляхом компромісів і взаємних поступок, коли досягається порозуміння між елітою і контр-елітою.

Той чи той тип переходу не є довільним вибором суб'єктів політичного процесу. Він детермінований глибиною і гостротою кризи владних структур, ступенем втрати старою політичною елітою своєї легітимності, наявністю інститутів громадянського суспільства та масових рухів, силою і згуртованістю нової еліти, її авторитетом та здатністю очолити процес трансформації.

Перший тип переходу притаманний країнам, в яких стара еліта повністю втратила легітимність, значні верстви суспільства в той чи той спосіб висловлюють свою незгоду з її політикою, не бажаючи визнавати її право на здійснення владних повноважень у майбутньому. За таких умов події розвиваються двома шляхами: або стара еліта вимушено відмовляється від влади, погоджуючись на її передачу опозиції, і тоді перехід відбувається шляхом абдикації (відречення); або вона вперто намагається зберегти свої позиції, і тоді відбуваються насильницькі зміни – маси «змітають» стару еліту.

Другий, «компромісний» тип переходу більш розповсюджений. Він також відбувався двома шляхами: або через перемогу на виборах нових еліт і їх наступні переговори зі старою елітою, що ще зберігала значні позиції; або через «вростання» старих еліт у нові структури та відносини, їх поступову трансформацію і формування «нових-старих» еліт, де часто домінують старі кадри.

Останній шлях найтриваліший і найважчий, бо стара еліта, довго зберігаючи керівні позиції, гальмує процес трансформації. І все ж, розглядаючи особливості переходу під цим кутом зору, варто зауважити, що перемога нових еліт та їх виникнення пов'язані з формуванням нових структур і нових орієнтацій людей при владі, і зовсім не обов'язково мають бути пов'язані із заміною особового складу еліти. Іншими словами, ситуація перебування «тих самих людей при владі» в одних випадках означає тривалий процес стагнації і гальмування реформ (як в Україні), а в інших випадках може й не бути перешкодою для енергійного й швидкого переходу до демократії (як в Естонії чи Латвії). Все залежить від рівня прокомуністичної заангажованості старих еліт, від ступеня їх відданості тоталітарним методам керівництва і, взагалі, від рівня їх цивілізованості й культури та розуміння ними завдань, за виконання яких вони взялися, та їх історичного значення.

Відмінності у темпах перетворень, а отже, і в тривалості основних фаз посткомуністичної трансформації в окремих країнах обумовлені ступенем підготовленості суспільства до політичних, економічних та ідеологічних змін, а саме:

- тривалістю комуністичного режиму і ступенем ліквідації усіх проявів приватної власності та громадянського суспільства;

- рівнем залежності старої комуністичної еліти від імперського центру;

- рівнем політичного та економічного лібералізму, що дозволявся комуністичною владою ряду країн в останні роки свого існування (режими Я. Кадара в Угорщині, Е. Герека і В. Ярузельського в Польщі);

- рівнем догматизму комуністичної еліти та її прагненням до здійснення рішучого переходу до демократії;

- ступенем консолідації суспільства навколо ідеї трансформації, розвиненістю інститутів громадянського суспільства;

- фінансово-економічним становищем країни, доступністю ресурсів;

- характером стосунків із міжнародним співтовариством;

- гостротою і складністю додаткових проблем, які доводиться вирішувати в період трансформації, окрім власне переходу;

- наявністю чи тільки становленням власної держави (і національної еліти);

- повноцінністю структури економічного комплексу;

- наявністю чи відсутністю інших гострих проблем, що потребують значних коштів і зусиль для їх вирішення (як наприклад, чорнобильська проблема в Україні).

Щоб зрозуміти особливості переходу до демократії в Україні, необхідно з'ясувати, в якій послідовності та за яких внутрішніх і зовнішніх умов відбувається трансформація, яким є суспільне середовище, в якому формується нова політична система.

Тип переходу. Як уже було сказано, перехід до демократії від тоталітарного суспільства передбачає надзвичайно глибокі перетворення, вимагаючи заміни не лише політичних інститутів, а й усього суспільного ладу, включно з економічною системою. Це – об’єктивно надскладне завдання, особливо в умовах глибокої системної кризи, яку переживають перехідні суспільства. Полегшити справу може лише те, що суспільний лад, до якого повертаються, ще зберігся в пам'яті старшого покоління як відомий і бажаний взірець суспільної практики. Для колишнього СРСР це є малохарактерним. В Україні, окрім західних областей, майже повністю було стерто уявлення про «несоціалістичний» спосіб життя, знищено приватну власність і приватну ініціативу. Не дивно, що економічні успіхи майже повністю залежали і продовжують залежати від уряду і даються йому найтяжче – не лише з суб’єктивних, а й з об’єктивних причин. А саме ці успіхи служать одним із найсуттєвіших факторів легітимізації нових правлячих еліт. Отже, економічний чинник дуже ускладнює процес демократичної стабілізації.

Суб’єктивні причини, пов’язані з неадекватною, нереформаторською поведінкою правлячих еліт в Україні, були обумовлені тим, що перехід відбувався шляхом «вростання» старих еліт у нові відносини, невирішеністю проблеми передачі влади (хоч би тимчасової) в руки пової еліти, яка зрушила б справу реформування економіки та закріпила політичні здобутки, і тим, що значна частина комуністичної еліти завжди відзначалася високим ступенем відданості старому режиму і зберегла його дотепер (часом маскуючи свої переконання з корисливих міркувань). Вона не зацікавлена у радикальних змінах, тому суспільна трансформація в Україні носила і до певної міри носить суперечливий, непослідовний характер. У політичному спектрі це знаходило, особливо на початковому етапі, відображення у порівняно великому впливові так званих «лівих сил», які виступали проти ринкових і демократичних реформ, мріючи про відновлення своєї влади над суспільством.

Тип переходу був обумовлений перебігом подій, що передували створенню української держави, та порівняною малочисельністю нової еліти в особі національно-патріотичних сил, недостатньою її підтримкою з боку суспільства. Відчутну роль відіграв і зовнішній чинник: політика союзного центру щодо України.

Зовнішні чинники. Зважаючи на стратегічну роль України в збереженні Союзу і комуністичної системи, «союзний» реформатор М. Горбачов намагався утримувати тут стару, брежнєвську генерацію комуністичної номенклатури якомога довше. До 1990 року компартією України, а заодно і всім політичним життям республіки, правив В. Щербицький, котрий був, по суті, українським Л. Брежнєвим. Через те процеси демократизації тут запізнилися щонайменше на два роки. А перший український реформатор Леонід Кравчук змушений був виконувати ролі, які в Росії випали на долю лідерів двох поколінь політичної еліти перехідного періоду – М. Горбачова і Б. Єльцина.

Горбачовська абдикація 1991 року суттєво не зачепила внутрішніх процесів політичної трансформації в Україні і не стала прискорювачем переходу, як це було в Росії. Розриву з минулим не сталося не так через суперечливу особистість Л. Кравчука (а вона була такою не лише суб'єктивно, а й об'єктивно, внаслідок означеного вище поєднання ним функцій діяча двох етапів переходу), як через периферійне становище України, уже затриманий зусиллями центру процес трансформації і необхідність вирішувати, паралельно з завданнями політичної і загальносуспільної трансформації, не менш складні завдання утвердження державної незалежності. З цієї причини політичні лідери, що представляли реформаторські сили в Україні, весь час мусили виявляти певну обережність, слідкувати за тим, щоб одні перетворення не зашкодили іншим.

Отже, Україна запізнилася з реформами на старті і, як наслідок, опинилася в невигідному становищі в конкуренції з іншими посткомуністичними державами. Пізніше колишня метрополія продовжувала і, до речі продовжує, проявляти пильну увагу до всіх помилок і невдач українського керівництва та намагалася використати їх (опираючись на проросійські сили в Україні) для того, щоб зробити Україну більш поступливою щодо претензій Росії на роль «консолідуючої сили» на так званому євразійському просторі, ослабити легітимність влади в Україні і, врешті-решт, схилити українське суспільство до об’єднання з Росією у межах нового «слов’янського» чи якогось іншого союзу. Це означає, що значну частину енергії молода держава мала витрачати на самозбе-

реження, а її політичні діячі мусили проявляти обережність, щоб не провокувати антидержавницькі сили.

Розстановка політичних сил. З означених вище причин розмежування політичних сил у державі є багатовимірним: країна поділена і за соціально-економічними, ідеологічними, і за етнічними, регіонально-культурними, мовними ознаками; істотними були і залишаються відмінності у зовнішньополітичних орієнтаціях різних політичних сил і регіонів. Наслідком є слабка і нестабільна партійна система, що не сприяє підвищенню авторитетності демократичного врядування.

Соціокультурні та психологічні чинники. Все ще продовжував спостерігатися вплив тоталітарної політичної культури на значну частину населення, панування в політичній свідомості принципів егалітаризму і етатизму. Повільні темпи економічних перетворень і зниження рівня життя переважної більшості громадян, як наслідок охарактеризованих вище чинників, що далі, то більше породжують відчуженість громадян від влади, спонукали їх ставити питання: «Чи такої незалежної держави ми хотіли?» – і проявляти нехіть до демократії та ринкових реформ у тому вигляді, в якому вони здійснювалися.

До соціально-психологічних чинників слід віднести, очевидно, й те, що політичне, економічне і соціокультурне життя українського суспільства несло на собі помітні сліди не тільки тоталітаризму, а й колишнього напівколоніального статусу України. Частині українців притаманне почуття меншовартості, у той час як почуття національної гідності, впевненості у своїх силах розвинені значно менше. Процес національної консолідації ще не завершений, а національна єдність, хоч і була підтверджена референдумом 1991 року, в екстремальних умовах кризи є під знаком питання. Р. Дарендорф ще в 1989 р. зазначав: «Доводиться робити висновок, хоч як це сумно: що країна однорідніша, то вищий шанс вона має на успіх у процесі демократизації. Країнам із складним етнічним, або якимось іще, складом населення доведеться, ймовірно, займатися найближчим часом не демократизацією, а проблемами цілісності і підтримання законності та порядку [1, с.70].

Сукупність розглянутих тут об’єктивних і суб’єктивних чинників ускладнюють перехід України до демократії, перешкоджають створенню на теренах нашої держави політично спроможного і економічно розвиненого суспільства. Перехідній політичній системі України були притаманні, поряд із демократичними ознаками, риси, що властиві олігархічним і охлократичним режимам. Це – вплив номенклатури, яка, нерідко об'єднуючись в клани, було схильною до корупції і байдужою до суспільних інтересів; збереження командно-адміністративних методів управління; рекрутування частини правлячої еліти з маргінальних прошарків колишньої номенклатури. Значна її частина вийшла навіть не з «другого чи третього ешелону партноменклатури», як часто пишуть, а з залаштункових прислужників старої системи. Ці люди домагалися швидкого підвищення свого соціального статусу і матеріального благополуччя, не гребуючи жодними засобами, «приватизуючи» посади та розповсюджуючи у суспільстві вкрай непродуктивні патроно-клієнтельські стосунки. Із цим пов'язана некомпетентність владних структур, неповага до закону, надзвичайно повільне формування інститутів громадянського суспільства. На перешкоди культурно-психологічного плану наштовхували механізми стримувань і противаг у політичній системі; несформованими була правляча більшість та опозиція, що мала б стати інструментом контролю за прийняттям державних рішень та діяльністю інститутів.

Отже, як і багато інших посткомуністичних країн Україна належала і в залишковому стані продовжує належати до перехідних суспільств із неконсолідованою, нестійкою, або, як висловлюються Г. О’Доннелл та Ф.С.Шміттер, непевною демократією, де старий політичний режим зруйновано, а новий ще не можна вважати стабільним чи навіть цілком сформованим інституціонально. Висловившись на користь демократичних перетворень, Україна не довела поки що своєї спроможності їх успішно завершити.

Це, однак, не означає, що українське суспільство не є перехідним до демократії. Незважаючи на труднощі, непослідовність і повільність реформ, Україна не тільки здекларувала свій намір побудувати демократичне суспільство. Вона приступила до практичного втілення цього наміру в життя, подолавши декілька гострих політичних криз на основі компромісів і взаємної поступливості супротивних сторін; прийнявши нову демократичну конституцію; йдучи шляхом удосконалення виборчого законодавства та зміцнення багатопартійної системи. На демократичних засадах сформовані вищі органи державної влади, здійснюється розмежування повноважень законодавчої, виконавчої і судової влади, виробляються і законодавчо закріплюються механізми їх взаємного контролю, стримувань і противаг. Україна зуміла досягнути мирного врегулювання міжетнічних суперечностей та не допустити сепаратизму. Все це говорить про те, що поняття демократії (а радше – демократизації) має прямий стосунок до української дійсності. Але сприйняття його ще не є зрілим. Функціонування новостворених демократичних інститутів є недостатньо ефективним, а в багатьох випадках і спотвореним.

Певна річ, перехід до демократії як надскладний процес трансформації суспільства, зміни корінних засад його розвитку вимагає від правлячої еліти волі, здатності приймати важкі, часто непопулярні рішення, вміння і бажання формувати корпус урядовців на підставі їх фаховості а і компетентності, а не особистої відданості та кланових інтересів. Перехід вимагає чіткості, іноді – жорсткості у розподілі повноважень урядових структур, їх субординації, відповідальності за результати своєї діяльності та бездіяльності. Але таких

рис влада може набути в межах і завдяки дотриманню законів, не відмовляючись від конституціоналізму і демократичних процедур функціонування гілок влади. Сильна влада, у тому числі й президентська, не обов'язково повинна набирати авторитарних ознак.

Перехідний період – це не лише процес подолання економічної чи фінансової кризи, хочякими б важливими для переходу вони були. Це і процес формування повноцінної політичної системи з її багатопартійністю, і процес становлення громадянського суспільства зі складною структурою громадських об'єднань і асоціацій, це і процес формування демократичної політичної свідомості і демократичної політичної культури [2, с.84-96].

Джерела та література:

1. Дарендорф Р. Дорога к свободе. Демократизация и ее проблемы в восточной Европе / Р. Дарендорф // Вопросы философии. – 1990. – № 9. – С.28–70; ***2.*** Колодій А. До питання про політичний режим в Україні / А. Колодій // Сучасність. – 1999. – № 4. – С. 84–96; ***3.*** Марциновський А. Останнє попередження Ради Європи? / А. Марциновський // Голос України. – 1998. – 4 грудня. – С. 10; ***4.*** Полохало В. Політологія посткомуністичних суспільств в Україні і Росії (До методології політичного аналізу) / В. Полохало // Політична думка. – 1998. – № 2. – С. 12–13; ***5.*** Przeworski A. Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America / A. Przeworski . – Cambridge: Cambridge University Press, 1991. – 208 p.

Olena Buz

The Political Regime of Ukraine in Transition

The article analyzes the political regime in Ukraine since independence. Detailed analysis of four major transition political regimes and their sequence is presented by the author. The author For understanding of transition to democracy in Ukraine, the author also examines, in which internal and external conditions and how the transformation takes place, which is the social environment in which a new political system emerges. Transition in Ukraine should be primarily the process of the civil society with a complex social structure and public unions and associations, the process of forming a democratic political consciousness and democratic political culture, but not limited to overcoming economic and financial crises.

Key words: political regime, neo-totalitarianism, democracy, abdication, legitimacy, political elite.

УДК: 32(73):341.215.4-054.72„2001/…"

© Надія Бурейко
(м. Чернівці)

ТРАНСФОРМАЦІЇ ІММІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ США після 11 вересня 2001 року

У статті досліджено реакцію імміграційної політики Сполучених Штатів Америки на виклик національній безпеці 11 вересня 2001 року та простежено зміну імміграційного законодавства як негайну відповідь американського уряду на національну загрозу, що постала перед США. Автор звертає увагу на основні положення «Патріотичного закону» 2001 року та «Закону про посилення прикордонної безпеки та візового в'їзду» 2002 року, як основи регулювання імміграційних процесів у Сполучених Штатах Америки після 11 вересня 2001 року та аналізує їх реалізацію.

Ключові слова: *імміграційна політика, імміграційне законодавство, американська національна безпека, тероризм, загроза, державні кордони.*

Постановка наукової проблеми та її значення. 11 вересня 2001 року стало переломним моментом в історії Сполучених Штатів Америки, поділивши життя американської держави та її громадян на період «до» і «після». Трагічні події 11 вересня, тотально змінивши свідомість американців, привели до докорінного перегляду як зовнішньої, так і внутрішньої політики США. Говорячи про імміграційну політику Сполучених Штатів, то після 2001 року більшість дослідників почали її розглядати перш за все через аспекти безпекової політики. Починаючи з 11 вересня 2001 року до сьогодні, імміграційні процеси в Сполучених Штатах Америки багато дослідників у першу чергу розглядають через ймовірність викликів національній безпеці Сполучених Штатів Америки та загроз американській державі, нації, національній ідентичності. Імміграційна політика США змінюється, посилюється імміграційний контроль, значна увага приділяється проблемі нелегальної імміграції. Всі основні законодавчі акти, що були реакцією уряду США на терористичні акти, містять положення, які регулюють імміграційний процес, а це є свідченням вагомості даного питання.

Ступінь дослідження проблеми. Усі напрацювання вітчизняних науковців у галузі імміграційної політики США стосуються, в основному, періоду до початку XXI століття. На сучасному етапі розвитку вітчизняної американістики імміграційна політика США, починаючи з 2001 року, досліджена недостатньо, а комплексні напрацювання з даної теми відсутні. Серед праць американських науковців виділяємо дослідження Р. Дженкс [2], [6], [7], С. Камарота [2], [3], [4], Дж. Кефарта [8], М. Крікоріан [3], А. Ремесестрі [10].

Мета та завдання. Метою дослідження є аналіз миттєвої реакції імміграційної політики Сполучених Штатів Америки на виклик американській національній безпеці 11 вересня 2001 року.

Реалізація поставленої мети зумовлює необхідність розв'язання наступних завдань:

1) з'ясувати якісні зміни в імміграційній політиці Сполучених Штатів Америки як відповідь уряду США на події 11 вересня 2001 року з появою викликів національній безпеці;

2) охарактеризувати основні положення «Патріотичного закону» 2001 року та «Закону про посилення прикордонної безпеки та візового в'їзду» 2002 року